

—
Верховний
Суд

Субсидіарна відповідальність за доведення до банкрутства у судовій практиці Верховного Суду

Огляд правових висновків Верховного Суду

Субсидіарна відповідальність за доведення до банкрутства є відносно новим правовим інститутом, який з початку 2018 року почав активно застосовуватися у судовій практиці при розгляді справ про банкрутство. Основною метою такої субсидіарної відповідальності є притягнення винних осіб у доведенні до банкрутства до додаткової (субсидіарної) відповідальності і стягнення на користь кредиторів непогашених у ліквідаційній процедурі кредиторських вимог. Тобто, це пошук ліквідатором додаткового джерела погашення боргів перед кредиторами.

Висновки щодо застосування норм права Верховного Суду, які є обов'язковими для господарських судів при розгляді справ про банкрутство дають частину відповідей на безліч правових питань, що виникають при застосуванні субсидіарної відповідальності за доведення до банкрутства. Враховуючи, цю судову практику Верховного Суду, можна зробити висновок, що субсидіарна відповідальність за доведення до банкрутства є важливим і обов'язковим елементом ліквідаційної процедури. Цікаво, що частина 5 ст. 41 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» є тотожною до частини 2 ст. 61 Кодексу України з процедур банкрутства. Тому судова практика застосування Закону буде корисною і при застосуванні відповідної норми Кодексу.

Розглянемо правові висновки Верховного суду щодо субсидіарної відповідальності за доведення до банкрутства за трьома напрямками:

1. Загальні питання застосування субсидіарної відповідальності за доведення до банкрутства

Субсидіарна відповідальність застосовується за доведення до банкрутства до особи дії та рішення якої призвели до відсутності як коштів на рахунках, так і майна банкрута. Така відповідальність не пов'язується з наявністю вироків у кримінальних справах.

Постанова Верховного Суду від 30 січня 2018 року у справі № 923/862/15 <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72008724>

Частиною першою статті 2 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» визначено, що провадження у справах про банкрутство регулюється цим Законом, Господарським процесуальним кодексом України (далі - ГПК України), іншими законодавчими актами України. Згідно з частиною першою статті 619 ЦК України договором або законом може бути передбачена поряд із відповідальністю боржника додаткова (субсидіарна) відповідальність іншої особи.

Таким законом, який передбачає поряд із відповідальністю боржника додаткову (субсидіарну) відповідальність іншої особи, є Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (далі - Закон).

Зокрема, частиною п'ятою статті 41 Закону унормовано, що під час здійснення своїх повноважень ліквідатор має право заявити вимоги до третіх осіб, які відповідно до законодавства несуть субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями боржника у зв'язку з доведенням його до банкрутства. Розмір зазначених вимог визначається з різниці між сумою вимог кредиторів і ліквідаційною масою. У разі банкрутства боржника з вини його засновників (учасників, акціонерів) або інших осіб, у тому числі з вини керівника боржника, які мають право давати обов'язкові для боржника вказівки чи мають можливість іншим чином визначати його дії, на засновників (учасників, акціонерів) боржника - юридичної особи або інших осіб у разі недостатності майна боржника може бути покладена субсидіарна відповідальність за його зобов'язаннями. Оскільки судами попередніх інстанцій встановлено, що у ході ліквідаційної процедури виявлено відсутність грошових коштів на рахунках боржника та відсутність активів банкрута, а майнові активи Приватного підприємства «Золото Ланів» були відчужені в результаті рішень та дій ОСОБА_2 і господарська діяльність підприємства припинена у незаконний спосіб, то обґрунтованим є висновок судів першої та апеляційної інстанцій про задоволення заяви ліквідатора Забеліна В.А. і про покладання субсидіарної відповідальності на ОСОБА_2 у зв'язку із доведенням до банкрутства Приватного підприємства «Золото Ланів». Тому доводи касаційної скарги про неправильне застосування положень статті 619 ЦК України є безпідставними.

Щодо завищення судом суми субсидіарної відповідальності через неврахування висновку судово-економічної експертизи, то суд касаційної інстанції не погоджується з такими доводами касатора, оскільки постановою Херсонського окружного адміністративного суду від 27.06.2014 по справі № 821/1857/14 з Приватного підприємства «Золото Ланів» стягнуто 9 601 936, 68 грн у рахунок погашення податкового боргу з податку на прибуток приватних підприємств до державного бюджету. А відповідно до частини третьої статті 35 ГПК України (в редакції до 15.12.2017) обставини, встановлені рішенням суду у господарській, цивільній або адміністративній справі, що набрало законної сили, крім встановлених рішенням третейського суду, не доказуються при розгляді інших справ, у яких беруть участь ті самі особи або особа, щодо якої встановлено ці обставини. Тому доводи касаційної скарги про неправильність розрахунків органами фіскальної служби (ДПІ у м. Херсоні) грошового зобов'язання з податку на прибуток боржника не заслуговують на увагу.

У частині відсутності в арбітражного керуючого Забеліна В.А. договору страхування ризиків його діяльності, що призводить до заборони здійснення діяльності арбітражним керуючим, суд касаційної інстанції зазначає, що це питання слід розглядати у контексті законності призначення арбітражного керуючого (ліквідатора), що не є предметом розгляду у межах заявлених вимог.

У частині необґрунтованості вимог, викладених в заяві арбітражного керуючого Забеліна В.А. про покладання субсидіарної відповідальності за зобов'язаннями боржника на керівника підприємства, у зв'язку з наданням арбітражним керуючим вироку Суворовського районного суду м. Херсона від 22.11.2012 щодо ОСОБА_2 за статтею 212 КК України «Ухилення від сплати податків, зборів, обов'язкових платежів» уже після винесення судом першої інстанції ухвали від 23.08.3017, відхиляються, оскільки діюче законодавство України не пов'язує можливість покладення субсидіарної відповідальності на відповідних осіб згідно з частиною п'ятою статті 41 Закону з обов'язковою наявністю вироку/вироків відносно таких осіб.

Чинне законодавство не пов'язує можливість покладення субсидіарної відповідальності в порядку ч. 5 ст. 41 Закону України "Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом" на третіх осіб з наявністю вироку у кримінальній справі щодо таких осіб про встановлення в їх діях (бездіяльності) кримінального правопорушення.

Постанова Верховного Суду від 09 жовтня 2019 року у справі № 910/21232/16 <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85211413>

Відповідно до ч. 5 ст. 41 Закону України "Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом", під час здійснення своїх повноважень ліквідатор має право заявити вимоги до третіх осіб, які відповідно до законодавства несуть субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями боржника у зв'язку з доведенням його до банкрутства. Розмір зазначених вимог визначається з різниці між сумою вимог кредиторів і ліквідаційною масою.

У разі банкрутства боржника з вини його засновників (учасників, акціонерів) або інших осіб, у тому числі з вини керівника боржника, які мають право давати обов'язкові для боржника вказівки чи мають можливість іншим чином визначати його дії, на засновників (учасників, акціонерів) боржника - юридичної особи або інших осіб у разі недостатності майна боржника може бути покладена субсидіарна відповідальність за його зобов'язаннями.

Стягнені суми включаються до складу ліквідаційної маси і можуть бути використані тільки для задоволення вимог кредиторів у порядку черговості, встановленому цим Законом.

При цьому, чинне законодавство не пов'язує можливість покладення субсидіарної відповідальності в порядку ч. 5 ст. 41 Закону України "Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом" на третіх осіб з наявністю вироку у кримінальній справі щодо таких осіб про встановлення в їх діях (бездіяльності) кримінального правопорушення, оскільки в даному випадку особи в силу спеціального припису Закону про банкрутство притягуються до цивільної відповідальності у формі солідарного стягнення.

Таким чином, з урахуванням положень законодавства, субсидіарна відповідальність це додаткова відповідальність осіб, які разом із боржником відповідають за його зобов'язаннями у випадках, зокрема, передбачених Законом України "Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом".

Особа, яка притягається до субсидіарної відповідальності, повинна доказати відсутність своєї вини.

Подавати заяви до третіх осіб, які відповідно до законодавства несуть субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями боржника у зв'язку з доведенням його до банкрутства наділений виключно ліквідатор банкрута.

Аналіз фінансового становища банкрута у поєднанні з дослідженням ліквідатором підстав виникнення заборгованості боржника перед кредиторами у справі про банкрутство, дозволяє виявити наявності чи відсутності дій засновників (учасників, акціонерів) або інших осіб, у тому числі керівника боржника щодо доведення до банкрутства юридичної особи.

Ліквідатор за наявності ознак банкрутства боржника з вини його засновників (учасників, акціонерів) або інших осіб, у тому числі з вини керівника боржника, для забезпечення реалізації принципу безсумнівної повноти дій ліквідатора у ліквідаційній процедурі, подає таку заяву (про покладення субсидіарної відповідальності) не раніше ніж після завершення реалізації об'єктів ліквідаційної маси та розрахунків з кредиторами на підставі вчинення такої реалізації у ліквідаційній процедурі при наявності обставин недостатності повного погашення кредиторської заборгованості банкрута.

Постанова Верховного Суду від 30 жовтня 2019 року у справі № 906/904/16 <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85617441>

25. Відповідно до абзацу 1 ч. 5 ст. 41 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», під час здійснення своїх повноважень ліквідатор має право заявити вимоги до третіх осіб, які відповідно до законодавства несуть субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями боржника у зв'язку з доведенням його до банкрутства. Розмір зазначених вимог визначається з різниці між сумою вимог кредиторів і ліквідаційною масою.

26. Субсидіарна відповідальність у справах про банкрутство є самостійний цивільно-правовий вид відповідальності, який покладається на засновників (учасників, акціонерів) або інших осіб, у тому числі керівника боржника при наявності підтвердження вини вказаних осіб у доведенні юридичної особи (боржника у справі про банкрутство) до стану неплатоспроможності.

26.1. Про те, що субсидіарна відповідальність у справах про банкрутство є самостійний цивільно-правовий вид відповідальності свідчить і те, що законодавство не пов'язує можливість покладення субсидіарної відповідальності

в порядку ч. 5 ст. 41 Закону України "Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом" на третіх осіб з наявністю вироку у кримінальній справі щодо таких осіб про встановлення в їх діях (бездіяльності) кримінального правопорушення, оскільки в даному випадку особи в силу спеціального припису Закону про банкрутство притягуються до цивільної відповідальності у формі солідарного стягнення (аналогічний висновок про застосування норм права викладений у постанові Верховного Суду від 09.10.2019 по справі № 910/21232/16).

27. Притаманною ознакою цивільно-правової відповідальності є те, що особа, яка є відповідачем, повинна доказати відсутність своєї вини.

28. З вищевикладеного можна дійти до висновку, що після визнання боржника банкрутом, за наявності ознак доведення до банкрутства юридичної особи-боржника, погашення заборгованості банкрута є неможливим внаслідок дій та (або) бездіяльності засновників (учасників, акціонерів) або інших осіб, у тому числі керівника боржника, які мають право давати обов'язкові для боржника вказівки чи мають змогу іншим чином визначати його дії, до поки такі особи не доведуть протилежного.

29. Разом з тим, у положеннях ч. 2 ст. 41 Закону України "Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом" визначено, що одним із повноважень ліквідатора у справі про банкрутство є аналіз фінансового становища банкрута.

30. Слід зазначити, що можливістю подання в межах справи про банкрутство заяви до третіх осіб, які відповідно до законодавства несуть субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями боржника у зв'язку з доведенням його до банкрутства наділений виключно ліквідатор банкрута.

31. З наведеного, можна дійти до висновку, що виявлення наявності ознак доведення до банкрутства юридичної особи-боржника покладена саме на ліквідатора банкрута, що пов'язано з виконанням ліквідатором банкрута повноважень визначених ст. 41 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом».

32. Приписи ч. 5 ст. 41 Закону України "Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом" не встановлюють ознак доведення до банкрутства, які можуть стати підставою для покладення субсидіарної відповідальності на засновників (учасників, акціонерів) або інших осіб, у тому числі керівника боржника.

33. Саме детальний аналіз ліквідатора фінансового становища банкрута у поєднанні з дослідженням ним підстав виникнення заборгованості боржника перед кредиторами у справі про банкрутство, дозволить ліквідатору банкрута виявити наявність чи відсутність дій засновників (учасників, акціонерів) або інших осіб, у тому числі керівника боржника щодо доведення до банкрутства юридичної особи.

34. Відповідно до абзацу 2 ч. 5 ст. 41 Закону України "Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом", у разі банкрутства

боржника з вини його засновників (учасників, акціонерів) або інших осіб, у тому числі з вини керівника боржника, які мають право давати обов'язкові для боржника вказівки чи мають можливість іншим чином визначати його дії, на засновників (учасників, акціонерів) боржника - юридичної особи або інших осіб у разі недостатності майна боржника може бути покладена субсидіарна відповідальність за його зобов'язаннями.

35. Аналіз положень абзацу 2 ч. 5 ст. 41 Закону України "Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом", дає підстави дійти до висновку, що заява про покладення субсидіарної відповідальності може бути подана ліквідатором до суду у разі, коли буде встановлена недостатність майна боржника для повного задоволення вимог кредиторів у справі про банкрутство.

36. З наведеного слідує, що ліквідатор за наявності ознак банкрутства боржника з вини його засновників (учасників, акціонерів) або інших осіб, у тому числі з вини керівника боржника, для забезпечення реалізації принципу безсумнівної повноти дій ліквідатора у ліквідаційній процедурі, подає таку заяву (про покладення субсидіарної відповідальності) не раніше ніж після завершення реалізації об'єктів ліквідаційної маси та розрахунків з кредиторами на підставі вчинення такої реалізації у ліквідаційній процедурі при наявності обставин недостатності повного погашення кредиторської заборгованості банкрута.

37. Підтвердженням висновків, які викладені у пунктах 35, 36 даної постанови є те, що розмір зазначених вимог визначається з різниці між сумою вимог кредиторів і ліквідаційною масою (абзац 1 ч. 5 ст. 41 Закону України "Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом").

До керівника (засновника) та засновників ТОВ застосовується субсидіарна відповідальність у зв'язку з їх бездіяльністю в органі управління боржником (зборах засновників) упродовж 2013-2015 років, що мало наслідком стійку неплатоспроможність боржника та відсутність у нього будь-яких активів на час проведення ліквідаційної процедури для задоволення вимог конкурсного кредитора

Постанова Верховного Суду від 05 лютого 2019 року у справі № 923/1432/15 <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80052612>

29. Виходячи з приписів частини 1 статті 619 ЦК України, договором або законом може бути передбачена субсидіарна (додаткова) відповідальність іншої особи поряд із відповідальністю основного боржника як різновид цивільно-правової відповідальності.

Приписами частини 1 статті 2 Закону про банкрутство визначено, що провадження у справах про банкрутство регулюється цим Законом, Господарським процесуальним кодексом України, іншими законодавчими актами України.

Отже, законом, який в розумінні частини 1 статті 619 ЦК України передбачає поряд з основною відповідальністю боржника додаткову (субсидіарну) відповідальність третіх осіб, є Закон України "Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом".

Частиною 5 статті 41 Закону про банкрутство ліквідатору суб'єкта господарювання-банкрута надано право заявити вимоги до третіх осіб, які відповідно до законодавства несуть субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями боржника у зв'язку з доведенням його до банкрутства. Розмір додаткової відповідальності третіх осіб за зобов'язаннями боржника визначається як різниця між сумою вимог кредиторів, включених до реєстру, та ліквідаційною масою банкрута. Законодавцем визначено право ліквідатора заявити вимоги щодо покладення на учасників (засновників) боржника-юридичної особи субсидіарної відповідальності за зобов'язаннями боржника у разі порушення щодо боржника справи про банкрутство з вини його засновників (учасників), в тому числі з вини керівника боржника, від управлінських рішень яких залежить процес здійснення боржником господарської діяльності та його звітування перед контролюючими органами щодо фінансового стану підприємства.

30. Звертаючись до місцевого суду із заявою про покладення субсидіарної відповідальності за податковими зобов'язаннями ТОВ "Завод кормових добавок "ДЕН" на його керівника та засновника ОСОБА_5 та засновників ОСОБА_6 та ОСОБА_8, ліквідатор товариства-банкрута Белоусом І.В. доводив наявність в бездіяльності зазначених осіб щодо неподання в період з 2013 року фінансової та податкової звітності ТОВ "Завод кормових добавок "ДЕН" до органів статистики та податкової інспекції вини у доведенні товариства до банкрутства, оскільки у боржника виник податковий борг по податку на додану вартість та податку на прибуток на суму 763 779, 90 грн., який було стягнуто на користь податкової інспекції за рішенням суду від 26.06.2014 в адміністративній справі №821/1991/14 та на підставі якого контролюючим органом було ініційовано порушення щодо ТОВ "Завод кормових добавок "ДЕН" даної справи про банкрутство ухвалою місцевого суду від 03.09.2015.

31. При прийнятті рішення про покладення на ОСОБА_5 ОСОБА_6 та ОСОБА_8 субсидіарної відповідальності за податковими зобов'язаннями ТОВ "Завод кормових добавок "ДЕН" на суму 763 779, 90 грн. суд першої інстанції врахував аналіз фінансово-господарської діяльності ТОВ "Завод кормових добавок "ДЕН", проведений суб'єктом підприємницької діяльності Лиходькіною О.І. станом на 22.02.2017, виходячи з даних фінансової звітності товариства-боржника за 2010-2012 роки, а також аналіз фінансових та статистичних звітів ТОВ "Завод кормових добавок "ДЕН" за 2010-2012 роки, проведений спеціалістом територіального органу юстиції, за результатами якого у товариства-боржника виявлено збитки на суму 638,4 тис. грн. на кінець звітного періоду 2012 року.

Зазначене спростовує доводи апеляційного суду про покладення судом першої інстанції в основу своїх висновків про наявність ознак доведення товариства-боржника до банкрутства внаслідок невиконання керівником

та учасниками (засновниками) ТОВ "Завод кормових добавок "ДЕН" обов'язку щодо подання фінансово-податкової звітності до контролюючих органів в період 2013-2014 років виключно даних аналізу фінансово-господарської діяльності ТОВ "Завод кормових добавок "ДЕН" станом на 22.02.2017, проведеного фізичною особою-підприємцем Лиходькіною О.І. з порушенням пункту 2.3. Методичних рекомендацій, затверджених наказом Міністерства економіки України №14 від 19.01.2006, з посиланням на невідповідність періоду проведення такого аналізу (2010-2012 роки) строку у три роки до моменту порушення щодо ТОВ "Завод кормових добавок "ДЕН" даної справи про банкрутство ухвалою місцевого суду від 03.09.2015.

32. Верховний Суд зазначає, що зважаючи на встановлені судами обставини неподання боржником фінансово-податкової звітності в період з 2013 року до моменту ініціювання порушення щодо нього справи про банкрутство податковою інспекцією у 2015 році, проведення аналізу фінансово-господарської діяльності ТОВ "Завод кормових добавок "ДЕН" за період з вересня 2013 року по вересень 2015 року, як про це зазначив апеляційний суд при оцінці аналізу фінансово-господарської діяльності боржника станом на 22.02.2017, як неналежного та недопустимого доказу, було об'єктивно неможливим за відсутності фінансової звітності боржника за період 2013-2015 років.

33. Місцевим судом встановлено обставини приховування керівником та засновниками ТОВ "Завод кормових добавок "ДЕН" активів товариства, які згідно з поданою боржником звітністю до органів статистики існували станом на 2012 рік, відсутності на рахунках боржника грошових коштів, неподання керівником ТОВ "Завод кормових добавок "ДЕН" фінансової звітності товариства за період 2013-2015 років, порушення засновниками вимог Статуту боржника щодо необхідності вжиття заходів до зменшення статутного капіталу боржника у випадку зменшення його активів та необхідності оголошення про самоліквідацію і банкрутство у випадках його неплатоспроможності, що мало наслідком тривалу неплатоспроможність боржника, фактичне припинення ним подання податкової звітності та господарської діяльності, внаслідок чого вимоги ініціюючого кредитора на суму 763 779, 90 грн. не були задоволені за рахунок активів боржника у процедурі його банкрутства.

Зазначене свідчить про обґрунтованість висновків місцевого суду про застосування до керівника (засновника) ОСОБА_5 та засновників ОСОБА_6 та ОСОБА_8 субсидіарної відповідальності ТОВ "Завод кормових добавок "ДЕН" у зв'язку з їх бездіяльністю в органі управління боржником (зборах засновників) упродовж 2013-2015 років, що мало наслідком стійку неплатоспроможність боржника та відсутність у нього будь-яких активів на час проведення ліквідаційної процедури для задоволення вимог конкурсного кредитора.

З огляду на таке, касаційний суд вважає обґрунтованим покладення на всіх засновників боржника солідарного обов'язку щодо стягнення з них на користь боржника 763 779, 90 грн., що відповідає розміру грошових вимог податкової

інспекції, як єдиного конкурсного кредитора боржника, за встановлення судами відсутності будь-яких активів боржника.

Касаційний суд зазначає, що чинне законодавство не пов'язує можливість покладення субсидіарної відповідальності в порядку частини 5 статті 41 Закону про банкрутство на третіх осіб з наявністю вироку у кримінальній справі щодо таких осіб про встановлення в їх діях (бездіяльності) кримінального правопорушення, оскільки в даному випадку особи в силу спеціального припису Закону про банкрутство притягуються до цивільної відповідальності у формі солідарного стягнення.

Витрати в ліквідаційній процедурі не є кредиторськими вимогами, а тому такі витрати не можуть бути задоволені за рахунок третіх осіб, які відповідно до законодавства несуть субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями боржника у зв'язку з доведенням його до банкрутства. Субсидіарна відповідальність за доведення до банкрутства може бути покладена тільки для задоволення вимог кредиторів

Постанова Верховного Суду від 20 березня 2019 року у справі № 5024/980/2011 <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80754338>

28. Згідно з частиною першою статті 619 Цивільного кодексу України договором або законом може бути передбачена поряд із відповідальністю боржника додаткова (субсидіарна) відповідальність іншої особи.

29. Таким законом, який передбачає поряд із відповідальністю боржника додаткову (субсидіарну) відповідальність іншої особи, є Закон України "Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом".

30. Так, відповідно до частини п'ятої статті 25 Закону України "Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом", в редакції чинній до 19.01.2013, при здійсненні своїх повноважень ліквідатор має право заявити вимоги до третіх осіб, які відповідно до законодавства несуть субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями боржника у зв'язку з доведенням його до банкрутства. Розмір зазначених вимог визначається виходячи з різниці між сумою вимог кредиторів і ліквідаційною масою. Стягнені суми включаються до складу ліквідаційної маси і можуть бути використані тільки для задоволення вимог кредиторів у порядку черговості, встановленому цим Законом.

31. Тому суд апеляційної інстанції дійшов вірного висновку про те, що на учасників Товариства з обмеженою відповідальністю "Митра-Агро" може бути покладена субсидіарна відповідальність за його зобов'язаннями тільки для задоволення вимог кредиторів.

34.4 Із змісту вказаної норми вбачається, що ліквідатор боржника не є його кредитором в розумінні закону, а витрати ліквідаційної процедури не є кредиторськими вимогами, а тому такі витрати не можуть бути задоволені за рахунок третіх осіб, які відповідно до законодавства несуть субсидіарну

відповідальність за зобов'язаннями боржника у зв'язку з доведенням його до банкрутства, оскільки стягнені з таких третіх осіб суми, згідно частини п'ятої статті 25 Закону України "Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом", в редакції чинній до 19.01.2013, можуть бути використані тільки для задоволення вимог кредиторів.

При розгляді питання щодо застосування субсидіарної відповідальності за доведення до банкрутства, господарський суд має з'ясувати питання позовної давності, якщо є заява про це до прийняття рішення по справі, особи, яка притягається до відповідальності

Постанова Верховного Суду від 03 вересня 2019 року у справі № 923/1494/15 <http://reyestr.court.gov.ua/Review/84284502>

7.1 Частиною 1 статті 619 Цивільного кодексу України передбачено, що договором або законом може бути передбачена поряд із відповідальністю боржника додаткова (субсидіарна) відповідальність іншої особи.

Згідно з частиною 1 статті 215 Господарського кодексу України у випадках, передбачених законом, суб'єкт підприємництва-боржник, його засновники (учасники), власник майна, а також інші особи несуть юридичну відповідальність за порушення вимог законодавства про банкрутство, зокрема фіктивне банкрутство, приховування банкрутства або умисне доведення до банкрутства.

Частиною 3 цієї статті кодексу визначено, що умисним банкрутством визнається стійка неплатоспроможність суб'єкта підприємництва, викликана цілеспрямованими діями власника майна або посадової особи суб'єкта підприємництва, якщо це завдало істотної матеріальної шкоди інтересам держави, суспільства або інтересам кредиторів, що охороняються законом.

Частиною 5 статті 41 Закону про банкрутство передбачено, що під час здійснення своїх повноважень ліквідатор має право заявити вимоги до третіх осіб, які відповідно до законодавства несуть субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями боржника у зв'язку з доведенням його до банкрутства. Розмір зазначених вимог визначається з різниці між сумою вимог кредиторів і ліквідаційною масою. У разі банкрутства боржника з вини його засновників (учасників, акціонерів) або інших осіб, у тому числі з вини керівника боржника, які мають право давати обов'язкові для боржника вказівки чи мають можливість іншим чином визначати його дії, на засновників (учасників, акціонерів) боржника-юридичної особи або інших осіб у разі недостатності майна боржника може бути покладена субсидіарна відповідальність за його зобов'язаннями.

Стягнені суми включаються до складу ліквідаційної маси і можуть бути використані тільки для задоволення вимог кредиторів у порядку черговості, встановленому цим Законом.

7.2 У зв'язку із викладеним та враховуючи встановлені судами обставини (пункти 3.1- 3.15):

- щодо суми визнаних судом у цій справі кредиторських вимог до Боржника єдиного визнаного кредитора у справі - 2 908 843 грн. 51 коп.;
- неможливості сформулювати ліквідаційну масу Боржника через відсутність будь-яких майнових активів, списання як безнадійної дебіторської заборгованості, зазначеної в фінансових показниках;
- відчуження майнових активів Боржника в результаті рішень та дій керівника (єдиного засновника) ОСОБА_1;
- припинення господарської діяльності підприємства Боржника у незаконний спосіб (за останні три роки до порушення провадження у справі про банкрутство через рахунки Боржника перераховувались грошові кошти у великих розмірах без ознак прибутковості для Боржника);
- обвинувачення ОСОБА_1 як керівника Боржника у кримінальній справі № 330207-09 у підробці документів (стаття 366, частина 2 Кримінального кодексу України), та у скоєнні злочину, передбаченого статтею 212, частина 2 Кримінального кодексу України - за навмисне ухилення від сплати податків в крупних розмірах, а також встановлення в постанові Комсомольського районного суду м. Херсона у кримінальній справі № 330207-09 від 21.05.2013 обставин щодо обвинувачення ОСОБА_1 як керівника Боржника у навмисній підробці документів та ухиленні від сплати податків, що призвело до фактичного ненадходження до бюджету та державних цільових фондів коштів у крупних розмірах;
- встановлені Херсонським окружним адміністративним судом в постанові від 23.10.2014 у справі № 821/3859/14: існування у Боржника заборгованості перед державою в особі ініціюючого кредитора в сумі 1 323 764 грн. 00 коп., яка залишилась та погашення або списання якої не відбулось, припинення керівником Боржника ведення будь-якої господарської діяльності для можливого погашення цієї заборгованості, що призвело в подальшому підприємство до економічної та фінансової стагнації і як наслідок - до банкрутства;
- безпідставного внесення Боржником до податкових декларацій з ПДВ сум податкового кредиту з податку на додану вартість за фінансово-господарськими операціями з ТОВ "Арсант", ТОВ "Промтехконтракт", ФГ "Південь", та ПП "Альтагро" за період з 01.01.2007 по 31.10.2009 підтверджено на суму 1 323 764 грн.;
- здійснення Боржником у ТОВ "Колосс" закупівлі продукції для її подальшої реалізації без встановлення обставин подальшого продажу продукції або продукції її переробки (борошно);
- навмисного погіршення фінансово-господарського стану Боржника: через наявність значних залишків готової продукції у сумі 285,0 тис. грн., яка виникла у 2013 році і протягом 2014 року та I кварталу 2015 року не змінювалась; через здійснення Боржником протягом 2012 року, I013 року, 2014 року, I кварталу 2015 року фінансово-господарської діяльності без отримання прибутку; через проведення у своїй фінансово-господарській діяльності фіктивних операцій як з ТОВ "Колосс", з метою виведення Боржником своїх оборотних коштів з обігу, що призвело до погіршення економічних показників підприємства;

Суд погоджується із висновками судів в оскаржуваних судових рішеннях про обґрунтованість вимог ліквідатора Боржника про покладення на засновника Боржника - ОСОБА_1 субсидіарної відповідальності за зобов'язаннями Боржника перед ініціюючим кредитором у вигляді обов'язку сплатити на користь Боржника 2 463 098 грн 66 коп., що відповідає сумі грошових вимог ініціюючого кредитора як єдиного конкурсного кредитора боржника за вирахуванням із неї суми дебіторської заборгованості ФГ "Південь" перед Боржником згідно з судовими рішеннями - 445 744 грн. 85 коп.

7.3 Дійшовши цього висновку, Суд відхиляє протилежні аргументи скаржника (пункти 5.1-5.7).

7.4 Суд відхиляє аргументи скаржника (пункт 5.8) про порушення судами принципу невинуватості з огляду на відсутність у кримінальній справі № 330207-09 щодо ОСОБА_1 вироку з огляду на те, що чинне законодавство не пов'язує можливість покладення субсидіарної відповідальності в порядку частини 5 статті 41 Закону про банкрутство на третіх осіб з наявністю вироку у кримінальній справі щодо цих осіб про встановлення в їх діях (бездіяльності) кримінального правопорушення, оскільки в цьому випадку особи в силу спеціального припису Закону про банкрутство притягуються до цивільної відповідальності у формі стягнення, правильного висновку про що дійшли суди в оскаржуваних судових рішеннях.

Суд звертається до правових позицій Верховного Суду, що викладені в постановках від 30.01.2018 у справі № 923/862/15, від 28.08.2018 у справі № 1099/13, від 18.10.2018 у справі № 923/1297/14 від 05.02.2019 у справі № 923/1432/15.

Щодо позовної давності за вимогами про покладення субсидіарної відповідальності у справі про банкрутство

7.5 Позовна давність - це строк, у межах якого особа може звернутися до суду з вимогою про захист свого цивільного права або інтересу (стаття 256 Цивільного кодексу України, далі - ЦК України).

За змістом норми цієї статті позовна давність є строком пред'явлення позову як безпосередньо особою, право якої порушено, так і тими суб'єктами, які уповноважені законом звертатися до суду з позовом в інтересах іншої особи - носія порушеного права.

Частинами 2, 3 статті 267 ЦК України передбачено, що заява про захист цивільного права або інтересу має бути прийнята судом до розгляду незалежно від впливу позовної давності.

Позовна давність застосовується судом лише за заявою сторони у спорі, зробленою до винесення ним рішення.

7.6 Отже, якщо позовні вимоги господарським судом визнано обґрунтованими, а стороною у справі заявлено про вплив позовної давності, то суд зобов'язаний застосувати до спірних правовідносин положення статті 267 ЦК України та вирішити питання про наслідки такого впливу (тобто або відмовити в позові у зв'язку зі впливом позовної давності, або, за наявності поважних причин

її пропущення, - захистити порушене право, але в будь-якому разі вирішити спір з посиланням на зазначену норму Цивільного кодексу України).

7.7 Між тим всупереч наведеним нормам ЦК України суди, ухвалюючи оскаржувані судові рішення, дійшли передчасного висновку про покладення на засновника Боржника - ОСОБА_1 субсидіарної відповідальності, оскільки всупереч нормам статті 86 ГПК України не надали оцінки зібраним у справі доказам, а саме заяві про застосування до спірних правовідносин позовної давності, що подана представником ОСОБА_1 - адвокатом Ващуком Я.В., 04.02.2019 - до ухвалення місцевим судом рішення у цій справі.

У зв'язку із викладеним Суд частково погоджується із аналогічним аргументом скаржника (пункт 5.9).

7.8 Допущені судами процесуальні порушення - недослідження зібраних у справі доказів, унеможливило встановлення фактичних обставин справи, які мають значення для вирішення питання про існування права на судовий захист у спірних правовідносинах, а саме: щодо почату перебігу та спливу позовної давності у спірних правовідносинах за вимогами ліквідатора Боржника, а також, у разі встановлення обставин пропуску позовної давності у спірних правовідносинах - щодо наявності поважних причин її пропуску. Апеляційний суд вказаних помилок суду першої інстанції не виправив.

7.9 Згідно з приписами пункту 2 частини першої статті 308 ГПК України суд касаційної інстанції за результатами розгляду касаційної скарги має право скасувати судові рішення судів першої та апеляційної інстанцій повністю або частково і передати справу повністю або частково на новий розгляд, зокрема за встановленою підсудністю або для продовження розгляду.

При відкритті провадження у справі про банкрутство, за наявності обставин доведення його до банкрутства, у разі визнання боржника банкрутом у майбутньому, ліквідатор для здійснення всієї повноти дій, спрямованих на виявлення активів боржника та задоволення вимог кредиторів, зобов'язаний буде скористатися своїми повноваженнями щодо звернення до господарського суду для застосування субсидіарної відповідальності за доведення до банкрутства щодо винних осіб

Постанова Верховного Суду від 09 жовтня 2019 року у справі № 908/503/17 <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85154508>

16. Відповідно до ч. 7 ст. 16 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», суд відмовляє в відкритті провадження (проваджень) у справі про банкрутство, якщо:

- заявником не доведено наявності підстав для відкриття провадження (проваджень) у справі про банкрутство;

- вимоги кредитора є повністю забезпеченими майном боржника;

- вимоги кредитора свідчать про наявність спору про право, який підлягає вирішенню у порядку позовного провадження;
- вимоги кредитора (кредиторів) задоволені боржником у повному обсязі до підготовчого засідання суду;
- відсутня хоча б одна з підстав, передбачених частиною третьою статті 10 цього Закону;
- за наявності підстав, передбачених статтею 15 цього Закону.

17. Аналіз положень ч. 7 ст. 16 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», дає підстави дійти до висновку, що штучне створення заборгованості попереднього керівництва боржника не є тою підставою, яка унеможливує відкриття провадження у справі про банкрутство.

18. Відповідно до положень ч. 5 ст. 41 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», під час здійснення своїх повноважень ліквідатор має право заявити вимоги до третіх осіб, які відповідно до законодавства несуть субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями боржника у зв'язку з доведенням його до банкрутства. Розмір зазначених вимог визначається з різниці між сумою вимог кредиторів і ліквідаційною масою. У разі банкрутства боржника з вини його засновників (учасників, акціонерів) або інших осіб, у тому числі з вини керівника боржника, які мають право давати обов'язкові для боржника вказівки чи мають можливість іншим чином визначати його дії, на засновників (учасників, акціонерів) боржника - юридичної особи або інших осіб у разі недостатності майна боржника може бути покладена субсидіарна відповідальність за його зобов'язаннями. Стягнені суми включаються до складу ліквідаційної маси і можуть бути використані тільки для задоволення вимог кредиторів у порядку черговості, встановленому цим Законом.

19. Положення ч. 5 ст. 41 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» додатково підтверджують те, що можливо відкривати провадження у справі про банкрутство за наявності обставин доведення його до банкрутства. В такому випадку, у разі визнання боржника банкрутом, якщо обставини доведення боржника до банкрутства є обґрунтованими, ліквідатор для здійснення всієї повноти дій, спрямованих на виявлення активів боржника та задоволення вимог кредиторів, зобов'язаний буде скористатися своїми повноваженнями, які визначені у вищезазначеній нормі Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом».

2. Важливість застосування субсидіарної відповідальності за доведення до банкрутства при завершенні ліквідаційної процедури і поданні звіту ліквідатора.

Звернення ліквідатора до господарського суду про покладення на винних осіб субсидіарної відповідальності за доведення до банкрутства є частиною принципу безсумнівної повноти дій у ліквідаційній процедурі і не залежить від наявності вироків у кримінальних справах щодо таких осіб

Постанова Верховного Суду від 28 серпня 2018 року у справі № 927/1099/13 <http://reyestr.court.gov.ua/Review/76326077>

Стосовно доводів касаційної скарги про неправильне застосування положень ст. 41 Закону про банкрутство колегія суддів звертає увагу, що Законом про банкрутство передбачена певна сукупність дій, яку необхідно вчинити ліквідатору в ході ліквідаційної процедури та перелік додатків, які додаються до звіту ліквідатора і є предметом дослідження в судовому засіданні за підсумками ліквідаційної процедури, що проводиться за участю кредиторів (комітету кредиторів); подання звіту та ліквідаційного балансу здійснюється ліквідатором за наслідком всіх проведених ним дій в ході ліквідаційної процедури. Обов'язком ліквідатора є здійснення всієї повноти заходів спрямованих на виявлення активів боржника, при цьому ні у кого не повинен виникати обґрунтований сумнів, щодо їх належного здійснення (принцип безсумнівної повноти дій ліквідатора у ліквідаційній процедурі).

Згідно з ч. 5 ст. 41 Закону про банкрутство, під час здійснення своїх повноважень ліквідатор має право заявити вимоги до третіх осіб, які відповідно до законодавства несуть субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями боржника у зв'язку з доведенням його до банкрутства. Розмір зазначених вимог визначається з різниці між сумою вимог кредиторів і ліквідаційною масою.

Як вбачається з матеріалів справи, судами попередніх інстанцій розглянуто заперечення кредитора ПАТ КБ "ПриватБанк" щодо неподання ліквідатором до господарського суду заяви про покладення на ОСОБА_9 субсидіарної відповідальності.

При цьому, вказані заперечення були відхилені судами, зокрема з тих підстав, що на день розгляду звіту ліквідатора та ліквідаційного балансу вина ОСОБА_9, як засновника та колишнього директора ТОВ "Ватес", у вчиненні кримінально караних діянь в законному порядку не доведена і обвинувальним вирок суду не встановлена. Наявність незавершених кримінальних проваджень відносно ОСОБА_9, не може бути підставою для відмови у затвердженні звіту ліквідатора, оскільки кредитори мають право пред'явити цивільний позов в межах кримінального провадження до ОСОБА_9, якщо вважають, що його злочинними діями (бездіяльністю) їм завдано майнової шкоди.

Проте, судами попередніх інстанцій не враховано, що чинне законодавство України не пов'язує можливості покладення субсидіарної відповідальності на відповідних осіб, згідно з ч. 5 ст. 41 Закону про банкрутство з обов'язковою наявністю вироку/вироків відносно таких осіб.

Вказана правова позиція викладена також у постанові Верховного Суду від 30.01.2018 у справі № 923/862/15.

Відсутність з'ясування обставини можливості покладення субсидіарної відповідальності за зобов'язаннями боржника у разі недостатності майна боржника є не здійсненням ліквідатором всієї повноти заходів спрямованих на виявлення активів боржника, а місцевим господарським судом при затвердженні ліквідаційного звіту та ліквідаційного балансу

Постанова Верховного Суду від 12 вересня 2019 року у справі № 914/3812/15 <http://reyestr.court.gov.ua/Review/84454011>

Частиною п'ятою статті 41 Закону про банкрутство унормовано, що під час здійснення своїх повноважень ліквідатор має право заявити вимоги до третіх осіб, які відповідно до законодавства несуть субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями боржника у зв'язку з доведенням його до банкрутства. Розмір зазначених вимог визначається з різниці між сумою вимог кредиторів і ліквідаційною масою. У разі банкрутства боржника з вини його засновників (учасників, акціонерів) або інших осіб, у тому числі з вини керівника боржника, які мають право давати обов'язкові для боржника вказівки чи мають можливість іншим чином визначати його дії, на засновників (учасників, акціонерів) боржника - юридичної особи або інших осіб у разі недостатності майна боржника може бути покладена субсидіарна відповідальність за його зобов'язаннями.

Враховуючи встановлені судами попередніх інстанцій обставини зникнення заставного майна боржника що було передачу цього майна на зберігання саме засновниками боржника суд апеляційної інстанції обґрунтовано визнав неналежним виконанням покладених на ліквідатора обов'язків внаслідок не з'ясовувались обставини можливості покладення субсидіарної відповідальності за його зобов'язаннями на засновників (учасників, акціонерів) боржника - юридичної особи або інших осіб у разі недостатності майна боржника.

З огляду на наведене, колегія суддів вважає правильним висновки апеляційного господарського суду, що ліквідатором не здійснено всієї повноти заходів спрямованих на виявлення активів боржника, а місцевим господарським судом при затвердженні ліквідаційного звіту та ліквідаційного балансу не надано цим обставинам відповідної правової оцінки.

При завершенні процедури ліквідації і подання до суду звіту ліквідатора, заявлення вимог до господарського суду щодо третіх осіб, які несуть субсидіарну відповідальність за доведення боржника до банкрутства є частиною аналізу фінансового становища банкрута та вжиття всієї повноти заходів спрямованих на виявлення активів боржника

Постанова Верховного Суду від 17 липня 2019 року у справі № 903/636/17 <http://reyestr.court.gov.ua/Review/83258765>

44. Крім того, частиною першою статті 2 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» визначено, що провадження у справах про банкрутство регулюється цим Законом, Господарським процесуальним кодексом України (далі - ГПК України), іншими законодавчими актами України. Згідно з частиною першою статті 619 ЦК України договором або законом може бути передбачена поряд із відповідальністю боржника додаткова (субсидіарна) відповідальність іншої особи.

45. Таким законом, який передбачає поряд із відповідальністю боржника додаткову (субсидіарну) відповідальність іншої особи, є Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом».

46. Зокрема, частиною п'ятою статті 41 Закону про банкрутство унормовано, що під час здійснення своїх повноважень ліквідатор має право заявити вимоги до третіх осіб, які відповідно до законодавства несуть субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями боржника у зв'язку з доведенням його до банкрутства. Розмір зазначених вимог визначається з різниці між сумою вимог кредиторів і ліквідаційною масою. У разі банкрутства боржника з вини його засновників (учасників, акціонерів) або інших осіб, у тому числі з вини керівника боржника, які мають право давати обов'язкові для боржника вказівки чи мають можливість іншим чином визначати його дії, на засновників (учасників, акціонерів) боржника - юридичної особи або інших осіб у разі недостатності майна боржника може бути покладена субсидіарна відповідальність за його зобов'язаннями

47. Отже, судами залишено поза увагою відсутність аналізу фінансового становища банкрута та вжиття всієї повноти заходів спрямованих на виявлення активів боржника, зокрема суди надали помилкову оцінку щодо: невжиття заходів досудового врегулювання з питань повернення дебіторської заборгованості, подання позовних заяв тощо; вирішення питання наявності або відсутності, у зв'язку із наведеним вище, заявлення вимог до третіх осіб, які несуть субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями боржника; з'ясування вини засновників, керівника боржника у доведенні підприємства до банкрутства.

3. Застосування субсидіарної відповідальності до органу місцевого самоврядування за доведення до банкрутства комунальних підприємств

При притягненні до субсидіарної відповідальності осіб винних у доведенні до банкрутства комунального підприємства необхідно враховувати, що регулювання діяльності комунальних некомерційних підприємств здійснюється аналогічно до діяльності державних казенних підприємств, без наділення вказаних суб'єктів повною самостійною відповідальністю у відносинах з третіми особами, а також незалежно від статусу підприємства як самостійної юридичної особи, муніципальна влада і відповідно держава мають бути в межах Конвенції визнані відповідальними за діяльність і бездіяльність підприємства

Постанова Великої Палати Верховного Суду від 04 вересня 2018 року у справі № 5023/4388/12 провадження № 12-102гс18 <http://reyestr.court.gov.ua/Review/76381567>

4.4. За змістом статті 26 Закону про банкрутство (в редакції, чинній на момент визнання комунального підприємства банкрутом) майно, що знаходиться в оперативному управлінні, не включається до ліквідаційної маси.

4.5. Отже, право оперативного управління є найбільш обмеженим правовим титулом, похідним від права власності, який обмежується не тільки законом та статутом, але й власником майна.

4.6. З огляду на викладене вище, здійснення господарської діяльності комунальним некомерційним підприємством без мети одержання прибутку, на основі матеріальної бази, яка не є його власністю та не включається до ліквідаційної маси в разі банкрутства такого підприємства, зумовлює для законодавця необхідність регулювання спірних відносин у такий спосіб, який би дозволив захистити інтереси можливих кредиторів суб'єкта некомерційної господарської діяльності.

4.7. Таке регулювання здійснено через механізм, закріплений у положеннях статей 77, 78 ГК України.

4.8. Відповідно до частини десятої статті 78 ГК України особливості господарської діяльності комунальних унітарних підприємств визначаються відповідно до вимог, встановлених цим Кодексом щодо діяльності державних комерційних або казенних підприємств, а також інших вимог, передбачених законом.

4.9. Частинами другою та третьою статті 76 ГК України встановлено, що казенне підприємство створюється за рішенням Кабінету Міністрів України. У рішенні про створення казенного підприємства визначаються обсяг і характер основної діяльності підприємства, а також орган, до сфери управління якого входить підприємство, що створюється. Реорганізація і ліквідація казенного підприємства проводяться відповідно до вимог цього Кодексу за рішенням органу, до компетенції якого належить створення даного підприємства. Майно казенного підприємства закріплюється за ним на праві оперативного управління.

4.10. Відповідно до частини третьої статті 77 ГК України орган, до сфери управління якого входить казенне підприємство, здійснює контроль за використанням та збереженням належного підприємству майна, і має право вилучити у казенного підприємства майно, яке не використовується або використовується не за призначенням, та розпорядитися ним у межах своїх повноважень.

4.11. Згідно з приписами частини сьомої статті 77 ГК України казенне підприємство відповідає за своїми зобов'язаннями лише коштами, що перебувають у його розпорядженні. У разі недостатності зазначених коштів держава, в особі органу, до сфери управління якого входить підприємство, несе повну субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями казенного підприємства

4.12. З огляду на зазначене вище, спірні відносини прямо врегульовано за допомогою відсильної норми частини десятої статті 78 ГК України та частини сьомої статті 77 цього Кодексу, що виключає необхідність застосування до таких відносин аналогії закону або права.

4.13. При цьому умовою покладення субсидіарної відповідальності на орган місцевого самоврядування за змістом частини сьомої статті 77 ГК України та частини десятої статті 78 цього Кодексу є недостатність коштів, які є у розпорядженні комунального підприємства, що в цій справі було встановлено попередніми судовими інстанціями.

4.14. Крім того, статтею 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» встановлено, що суди застосовують при розгляді справ Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод (далі - Конвенція) та практику Європейського суду з прав людини (далі - ЄСПЛ) як джерело права.

4.15. У низці випадків ЄСПЛ визнавав державу відповідальною за борги підприємств незалежно від їх формальної класифікації у внутрішньодержавному праві (рішення від 30 листопада 2004 року у справі «Михайленки та інші проти України», пункт 45, рішення від 04 квітня 2006 року у справі «Лисянський проти України», пункт 19, рішення від 03 квітня 2007 року у справі «Кооперативу Агрікола Слобозія-Ханесей проти Молдови», пункти 18,19, рішення від 12 квітня 2007 року у справі «Григор'єв та Какаурова проти Російської Федерації», пункт 35, рішення від 15 січня 2008 року у справі «Р. Качапор та інші проти Сербії». Отже, внутрішньодержавний правовий статус підприємства як самостійної юридичної особи сам по собі не звільняє державу від відповідальності за борги підприємств у межах Конвенції.

4.16. Суди першої та апеляційної інстанцій під час розгляду справи встановили, що майно КП «Комбінат комунальних підприємств» знаходилося в оперативному управлінні цього підприємства, отже, відповідно до вимог статті 26 Закону про банкрутство (в редакції, чинній на момент визнання комунального підприємства банкрутом) у будь-якому випадку не могло бути включене до ліквідаційної маси та використане для погашення заборгованості перед кредиторами, яка виникла та існувала протягом тривалого періоду.

4.17. З огляду на наведені вище висновки ЄСПЛ, а також те, що нормами ГК України визначено регулювання діяльності комунальних некомерційних підприємств аналогічно до діяльності державних казенних підприємств, без наділення вказаних суб'єктів повною самостійною відповідальністю у відносинах з третіми особами, Велика Палата Верховного Суду враховує зазначені висновки при вирішенні спору в цій справі.

4.18. Крім того, ЄСПЛ також висловив позицію і щодо субсидіарної відповідальності муніципального органу (органу місцевого самоврядування) за зобов'язаннями муніципального підприємства. Так, у пункті 62 рішення у справі «Єршова проти Російської Федерації» ЄСПЛ зазначив, що, враховуючи публічний характер діяльності підприємства, істотний ступінь контролю за його майном з боку муніципальних органів влади і рішень останніх, які мали наслідком передачу майна і подальшу ліквідацію підприємства, ЄСПЛ дійшов висновку про те, що підприємство не було наділене достатньою організаційною та управлінською незалежністю від муніципальних органів влади. Отже, незалежно від статусу підприємства як самостійної юридичної особи, муніципальна влада і відповідно держава мають бути в межах Конвенції визнані відповідальними за діяльність і бездіяльність підприємства.

4.19. Отже, апеляційний суд помилково дійшов висновку про відсутність підстав для субсидіарної відповідальності Лозівської міської ради Харківської області за зобов'язаннями КП «Комбінат комунальних підприємств» та безпідставно скасував ухвалу суду першої інстанції, тому постанову апеляційного господарського суду слід скасувати, а ухвалу суду першої інстанції - залишити в силі.

Підставою для субсидіарної відповідальності за доведення до банкрутства комунального підприємства є наявність ознак фіктивного банкрутства, а також доведення того, що стан неплатоспроможності боржника настав як наслідок передачі (вилучення) активів боржника на баланс іншого комунального новоствореного підприємства

Постанова Верховного Суду від 18 жовтня 2018 року по справі № 923/1297/14 <http://reyestr.court.gov.ua/Review/77748628>

Згідно з ч. 1 ст. 619 Цивільного кодексу України договором або законом може бути передбачена поряд із відповідальністю боржника додаткова (субсидіарна) відповідальність іншої особи.

Таким законом, який передбачає поряд із відповідальністю боржника додаткову (субсидіарну) відповідальність іншої особи, є Закон про банкрутство.

Так, відповідно до ч. 5 ст. 41 Закону про банкрутство під час здійснення своїх повноважень ліквідатор має право заявити вимоги до третіх осіб, які відповідно до законодавства несуть субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями боржника

у зв'язку з доведенням його до банкрутства. Розмір зазначених вимог визначається з різниці між сумою вимог кредиторів і ліквідаційною масою.

У разі банкрутства боржника з вини його засновників (учасників, акціонерів) або інших осіб, у тому числі з вини керівника боржника, які мають право давати обов'язкові для боржника вказівки чи мають можливість іншим чином визначати його дії, на засновників (учасників, акціонерів) боржника - юридичної особи або інших осіб у разі недостатності майна боржника може бути покладена субсидіарна відповідальність за його зобов'язаннями.

Стягнені суми включаються до складу ліквідаційної маси і можуть бути використані тільки для задоволення вимог кредиторів у порядку черговості, встановленому цим Законом.

Як встановлено судами попередніх інстанцій, КП "Наш дім", ідентифікаційний код 32179487, зареєстровано як суб'єкт підприємницької діяльності виконкомом Каховської міської ради 11.12.2002, є юридичною особою та суб'єктом банкрутства. Засновник - орган місцевого самоврядування Каховська міська рада. КП "Наш дім" створене на підставі Рішення Каховської міської ради "Про створення комунальних підприємств № 82/8 від 30.10.2002.

Згідно зі Статутом КП "Наш дім", підприємство засноване на комунальній власності територіальної громади м. Каховки і підпорядковане виконкому Каховської міської ради, який є "Органом управління майном".

Відповідно до пунктів 5.1. та 5.2. Статуту майно підприємства становлять виробничі і невиробничі фонди, які відображаються на самостійному балансі підприємства. Майно є комунальною власністю закріплюється за ним на праві повного господарського віддання. Здійснюючи право повного господарського віддання, підприємство володіє, користується розпоряджається зазначеним майном на свій розсуд, вчиняючи щодо нього будь-які дії, які не суперечать чинному законодавству та Статуту.

Відповідно до Витягу з ЄДР за № 1001773859 станом на 30.11.2016 Статутний фонд підприємства сформований та становить 24994200,00 грн. Підприємство є самостійним господарюючим суб'єктом, діяльність якого здійснюється на основі і згідно з порядком, передбаченим чинним законодавством України та Статутом підприємства.

Метою діяльності підприємства є забезпечення експлуатації і ремонту житлового фонду, який перебуває в комунальній власності, надання населенню житлово-комунальних послуг з метою отримання прибутку в порядку передбаченому законодавством. Засновником були передані підприємству на праві повного господарського відання будівлі, споруди, автотранспорт та інше обладнання.

Як встановлено судами попередніх інстанцій, станом на 04.04.2011 КП "Наш дім" мало податкових борг на суму 687 193,12 грн., а з 14.09.2011 на підставі рішення Каховської ОДПІ майно боржника знаходилося у податковій заставі, що зобов'язує боржника та його власника вжити певних заходів для недопущення банкрутства.

Актом від 14.03.2012 про проведення перевірки стану збереження активів платника податків, які перебувають у податковій заставі, Каховською ОДПІ встановлено, що майнові активи, які перебували в податковій заставі передані від боржника КП "Наш дім" іншій юридичній особі без дозволу Каховської ОДПІ.

Зокрема, судами попередніх інстанцій встановлено, що рішенням Каховської міської ради Херсонської області, як власником майна, від 26.01.2012 № 398/23, вирішено передати з балансу КП "Наш дім" на баланс КП "Каховська керуюча компанія" комунальне майно, яке належало КП "Наш дім" на праві повного господарського віддання.

Судами попередніх інстанцій встановлено, що відповідно до вказаного рішення Каховської міської ради, вирішивши питання про вилучення з господарського відання та передання усього майна від боржника до іншої юридичної особи, власником не вирішено питання про правонаступництво особи, яка отримала майнові активи боржника. Отже, кредиторська заборгованість боржника КП "Наш дім" залишилася без майнового забезпечення.

Як встановлено судами попередніх інстанцій, 25.10.2012 Каховська міська рада Херсонської області прийняла рішення № 601/33 про надання згоди на порушення справи про банкрутство КП "Наш дім", вказавши у рішенні, що КП "Наш дім" власником визнається неспроможним виконати свої грошові зобов'язання зі сплати податкового боргу, та надано Каховській ОДПІ згоду звернутися до господарського суду із заявою про порушення справи про банкрутство підприємства.

Постановою господарського суду від 30.01.2015 у даній справі встановлена нездатність боржника відновити свою господарську діяльність, у зв'язку з припиненням підприємницької діяльності, відсутністю матеріальної бази та трудових ресурсів для підприємництва. Господарським судом введена ліквідаційна процедура.

Судами попередніх інстанцій встановлено, що постановою Каховського міськрайонного суду Херсонської області від 28.05.2012 частково задоволено позов Каховської міжрайонної прокуратури, визнані незаконними та скасовані пункти 2 - 4 рішення Каховської міської ради від 26.01.2012 № 398/23 "Про передачу комунального майна комунального підприємства "Наш дім" на баланс КП "Каховська керуюча компанія", в частині майна, яке перебувало в податковій заставі відповідно до актів опису майна Каховської об'єднаної державної податкової інспекції Херсонської ОДПС.

Вказана постанова за результатами розгляду скарги Каховської міської ради ухвалою Одеського апеляційного адміністративного суду від 14.08.2012 залишена в силі.

При цьому, судами попередніх інстанцій встановлено, що Каховська міська рада Херсонської області після визнання частково недійсним рішення від 26.01.2012 про вилучення від боржника майнових об'єктів, майнові активи, що були виведені з володіння боржника не повернула, грошових коштів для задоволення вимог кредитора Каховської ОДПІ не надавала.

Встановивши вказані обставини, суди попередніх інстанцій дійшли висновку, що Каховська міська рада, як власник і засновник боржника, та виконавчий комітет Каховської міської ради, як орган управління майном боржника, приймали рішення, що мали на меті передати майнові активи боржника іншій юридичній особі для того, аби після порушення справи про банкрутство на такі майнові активи не було би звернуто стягнення для задоволення вимог кредиторів, при цьому створивши умови, за яких боржник став неплатоспроможним та визнаний банкрутом.

Також, судами попередніх інстанцій враховано, що відповідно до висновку Головного територіального управління юстиції у Херсонській області від 21.04.2017, є наявними ознаки фіктивного банкрутства, а також доведено, що стан неплатоспроможності боржника настав як наслідок передачі (вилучення) активів боржника на баланс іншого комунального новоствореного підприємства.

Посилання скаржника на необґрунтованість вказаного висновку Головного територіального управління юстиції у Херсонській області від 31.03.2017, з огляду на те, що на його думку, висновок про доведення боржника до банкрутства може бути зроблений лише у кримінальному провадженні, правомірно відхилено судами попередніх інстанцій, оскільки чинне законодавство України не пов'язує можливість покладення субсидіарної відповідальності на відповідних осіб, згідно з ч. 5 ст. 41 Закону про банкрутство, з обов'язковою наявністю вироку/вироків відносно таких осіб.

Вказана правова позиція викладена також у постановах Верховного Суду від 30.01.2018 у справі № 923/862/15, від 28.08.2018 у справі № 927/1099/13.

Виходячи з норм чинного законодавства та встановлених судами попередніх інстанцій обставин справи, колегія суддів Касаційного господарського суду вважає законними та обґрунтованими висновки судів попередніх інстанцій щодо необхідності задоволення заяви ліквідатора КП "Наш дім" та покладення субсидіарної відповідальності на власника боржника - Каховську міську раду та орган управління майном - Виконавчий комітет Каховської міської ради, у зв'язку з доведенням до банкрутства КП "Наш дім" та стягнення з них суми зобов'язань КП "Наш дім".

Поряд з цим, доводи скаржника про невірне застосування судами попередніх інстанцій норм матеріального та процесуального права, не знайшли свого підтвердження під час касаційного провадження.

Субсидіарна відповідальність органу місцевого самоврядування за зобов'язаннями створеного ним комунального підприємства, яке є боржником і здійснює господарської діяльності без мети одержання прибутку на основі матеріальної бази, яка не є його власністю та не включається до ліквідаційної маси в разі його банкрутства є можливістю захистити у такий спосіб інтереси можливих кредиторів такого боржника

Щодо субсидіарної відповідальності за зобов'язаннями боржника - комунального підприємства

7.1 Загальні умови для притягнення до субсидіарної відповідальності за зобов'язаннями боржника у справі про банкрутство визначені Цивільним кодексом України, Господарським кодексом України та Законом про банкрутство.

7.2 Частиною 1 статті 619 Цивільного кодексу України передбачено, що договором або законом може бути передбачена поряд із відповідальністю боржника додаткова (субсидіарна) відповідальність іншої особи.

Згідно з частиною 1 статті 215 ГК України у випадках, передбачених законом, суб'єкт підприємництва-боржник, його засновники (учасники), власник майна, а також інші особи несуть юридичну відповідальність за порушення вимог законодавства про банкрутство, зокрема фіктивне банкрутство, приховування банкрутства або умисне доведення до банкрутства.

Частиною 3 цієї статті кодексу визначено, що умисним банкрутством визнається стійка неплатоспроможність суб'єкта підприємництва, викликана цілеспрямованими діями власника майна або посадової особи суб'єкта підприємництва, якщо це завдало істотної матеріальної шкоди інтересам держави, суспільства або інтересам кредиторів, що охороняються законом.

Частиною 5 статті 41 Закону про банкрутство передбачено, що під час здійснення своїх повноважень ліквідатор має право заявити вимоги до третіх осіб, які відповідно до законодавства несуть субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями боржника у зв'язку з доведенням його до банкрутства. Розмір зазначених вимог визначається з різниці між сумою вимог кредиторів і ліквідаційною масою. У разі банкрутства боржника з вини його засновників (учасників, акціонерів) або інших осіб, у тому числі з вини керівника боржника, які мають право давати обов'язкові для боржника вказівки чи мають можливість іншим чином визначати його дії, на засновників (учасників, акціонерів) боржника-юридичної особи або інших осіб у разі недостатності майна боржника може бути покладена субсидіарна відповідальність за його зобов'язаннями.

Стягнені суми включаються до складу ліквідаційної маси і можуть бути використані тільки для задоволення вимог кредиторів у порядку черговості, встановленому цим Законом.

7.3 Суди встановили, що спір у цій справі за заявою ліквідатора Боржника виник з приводу суб'єкта субсидіарної відповідальності за зобов'язаннями Боржника, який є комунальним підприємством.

7.4 Нормами Господарського кодексу України визначено регулювання діяльності комунальних некомерційних підприємств аналогічно до діяльності державних казенних підприємств, без наділення вказаних суб'єктів повною самостійною відповідальністю у відносинах з третіми особами.

Суд звертається до правової позиції Великої Палати Верховного Суду, що викладена в постанові від 04.09.2018 у справі № 5023/4388/12.

При вирішенні спору у цій справі Велика Палата Верховного Суду врахувала висновки Європейського суду з прав людини (далі - ЄСПЛ), зокрема щодо

субсидіарної відповідальності муніципального органу (органу місцевого самоврядування) за зобов'язаннями муніципального підприємства: пункт 62 рішення у справі "Єршова проти Російської Федерації" - ЄСПЛ, враховуючи публічний характер діяльності підприємства, істотний ступінь контролю за його майном з боку муніципальних органів влади і рішень останніх, які мали наслідком передачу майна і подальшу ліквідацію підприємства, дійшов висновку про те, що підприємство не було наділене достатньою організаційною та управлінською незалежністю від муніципальних органів влади. Отже, незалежно від статусу підприємства як самостійної юридичної особи, муніципальна влада і відповідно держава мають бути в межах Конвенції визнані відповідальними за діяльність і бездіяльність підприємства.

7.5 Відповідно до частини третьої статті 77 Господарського кодексу України (далі - ГК України) орган, до сфери управління якого входить казенне підприємство, здійснює контроль за використанням та збереженням належного підприємству майна, і має право вилучити у казенного підприємства майно, яке не використовується або використовується не за призначенням, та розпорядитися ним у межах своїх повноважень.

Частиною 3 цієї статті ГК України передбачено, що казенне підприємство відповідає за своїми зобов'язаннями лише коштами, що перебувають у його розпорядженні. У разі недостатності зазначених коштів держава, в особі органу, до сфери управління якого входить підприємство, несе повну субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями казенного підприємства.

Згідно з частиною 1 статті 78 ГК України комунальне унітарне підприємство утворюється компетентним органом місцевого самоврядування в розпорядчому порядку на базі відокремленої частини комунальної власності і входить до сфери його управління.

Відповідно до частини 3 цієї статті ГК України майно комунального унітарного підприємства перебуває у комунальній власності і закріплюється за таким підприємством на праві господарського відання (комунальне комерційне підприємство) або на праві оперативного управління (комунальне некомерційне підприємство).

Частиною 9 статті 78 ГК України передбачено, що збитки, завдані комунальному унітарному підприємству внаслідок виконання рішень органів державної влади чи органів місцевого самоврядування, підлягають відшкодуванню зазначеними органами добровільно або за рішенням суду.

7.6 У зв'язку із викладеним та з урахуванням висновку в пункті 7.4 Суд дійшов висновку про субсидіарну відповідальність органу місцевого самоврядування за зобов'язаннями створеного ним комунального підприємства, яке є боржником у розумінні Закону про банкрутство, оскільки здійснення господарської діяльності комунальним некомерційним підприємством без мети одержання прибутку на основі матеріальної бази, яка не є його власністю та не включається до ліквідаційної маси в разі банкрутства цього підприємства зумовило для законодавця через механізм, закріплений у положеннях статей 77,

78 ГК України, врегулювати спірні правовідносини та захистити у такий спосіб інтереси можливих кредиторів суб'єкта некомерційної господарської діяльності.

Суд звертається до правової позиції Верховного Суду в постановках від 18.10.2018 у справі 923/1297/14 та від 27.11.2018 у справі № 904/4928/17, що викладена з посиланням на правову позицію Великої Палати Верховного Суду в постанові від 04.09.2018 у справі № 5023/4388/12.

7.7 У зв'язку з викладеним Суд погоджується із висновками судів першої і апеляційної інстанцій про покладення на Ніжинську міську раду (як засновника та власника переданого до активів Боржника майна) субсидіарної відповідальності за зобов'язаннями Боржника у цій справі з огляду на встановлені судами обставини (пункти 3.1-3.16) щодо ухвалення Ніжинською міською радою в період, коли у Боржника вже існували невиконанні зобов'язання перед його кредиторами, рішень про безоплатну передачу активів Боржника іншій юридичній особі, тобто з метою уникнення звернення стягнення на ці майнові активи для задоволення, у разі порушення справи про банкрутство Боржника, вимог кредиторів Боржника; а відповідно і створення Ніжинською міською радою своїми рішеннями (у тому числі про припинення права на земельну ділянку Боржника - пункт 3.13) умов, за яких Боржник став неплатоспроможним та визнаний банкрутом у цій справі.

7.8 Дійшовши цього висновку, Суд відхиляє протилежні аргументи скаржника (пункти 5.1, 5.4).

7.9 Суд також відхиляє аргументи скаржника (пункт 5.3) про недоведеність здійснення засновником або його керівниками саме умисних дій через відсутність доказів притягнення винних осіб саме до кримінальної відповідальності та відповідного висновку державного органу з питань банкрутства з огляду на те, що чинне законодавство не пов'язує можливість покладення субсидіарної відповідальності в порядку частини 5 статті 41 Закону про банкрутство на третіх осіб з наявністю вироку у кримінальній справі щодо цих осіб про встановлення в їх діях (бездіяльності) кримінального правопорушення, оскільки в цьому випадку особи в силу спеціального припису Закону про банкрутство притягуються до цивільної відповідальності у формі стягнення, правильного висновку про що дійшли суди в оскаржуваних судових рішеннях.

Суд звертається до правових позицій Верховного Суду, що послідовно викладені стосовно покладення субсидіарної відповідальності в порядку частини 5 статті 41 Закону про банкрутство на третіх осіб за відсутності вироку у кримінальній справі щодо цих осіб (про встановлення в їх діях (бездіяльності) кримінального правопорушення) в постановках від 30.01.2018 у справі № 923/862/15, від 28.08.2018 у справі № 1099/13, від 18.10.2018 у справі № 923/1297/14 від 05.02.2019 у справі № 923/1432/15, від 03.09.2019 у справі № 923/1494/15.

7.10 Суд відхиляє аргументи скаржника (пункт 5.2) із запереченням законності дій податкового органу щодо реєстрації права податкової застави на нерухоме майно комунальної власності, як такі, що суперечать нормам частини 3 статті 300 ГПК України, оскільки відповідні обставини хоча і були встановлені

в ході розгляду справи та ухвалення оскаржуваних судових рішень, однак вимоги про визнання незаконними дій податкового органу щодо реєстрації права податкової застави на нерухоме майно комунальної власності не були предметом розгляду в суді першої інстанції.

7.11 Суд відхиляє аргументи скаржника (пункт 5.5) про неврахування судами під час розрахунку розміру субсидіарної відповідальності обставин часткового погашення вимог кредиторів Боржника за рахунок продажу нерухомого майна з огляду на визнання судом ухвалою від 13.08.2018 у цій справі незаконності включення ліквідатором до ліквідаційної маси нерухомого майна, за рахунок продажу якого відбулось погашення частини вимог кредиторів Боржника, а також з огляду на визнання судом ухвалою від 22.03.2019 у цій справі незаконними результатів аукціону з продажу цього майна, а тому проведений судами розрахунок відповідає порядку визначення розміру субсидіарної відповідальності, передбаченому нормами частини 5 статті 41 Закону про банкрутство.

7.12 Таким чином доводи скаржника щодо незаконності покладення на нього субсидіарної відповідальності за зобов'язаннями Боржника у цій справі не знайшли свого правового та матеріального підтвердження, оскільки не ґрунтуються на нормі закону та не відповідають обставинам справи, а тому відповідні вимоги не підлягають задоволенню.

Субсидіарна відповідальність за доведення до банкрутства у судовій практиці Верховного Суду. Огляд правових висновків Верховного Суду. Київ, 2019. – 28 с.

Застереження: видання містить короткий огляд судових рішень Касаційного господарського суду. У кожному з них викладено лише висновок щодо певного правового питання, яке виникло у справі. Для правильного розуміння висловленої в судовому рішенні правової позиції необхідно ознайомитися з його повним текстом, розміщеним у Єдиному державному реєстрі судових рішень.

Стежте за нами онлайн

 fb.com/supremecourt.ua

 t.me/supremecourtua

 @supremecourt_ua